

ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава
**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.)**

У статті проаналізовано особливості розвитку початкової жіночої освіти Полтавської губернії (XIX – початку XX ст.). Розглянуто історичні аспекти розвитку й акцентовано увагу на умовах, у яких діяли початкові жіночі заклади освіти; характеристики освітньої політики; мережі жіночих початкових освітніх установ, розподілених за повітами (15 повітів Полтавської губернії); визначенні мети, завдань, змісту навчально-виховної діяльності жіночих початкових навчальних закладів різних відомств (державних, приватних, духовних).

Ключові слова: сільські та міські училища, школа грамоти, змішана школа, церковно-приходська школа, недільна школа, вечірня школа, вчитель – диякон, вчитель – псаломщик, Полтавська губернія.

В статье проанализированы особенности развития начального женского образования Полтавской губернии (XIX – начала XX века). Рассмотрены исторические аспекты развития и акцентировано внимание на условиях, в которых действовали начальные женские учебные заведения; характеристике образовательной политики; сети женских начальных образовательных учреждений, распределенных по уездам (15 уездов Полтавской губернии); определении целей, задач, содержания учебно-воспитательной деятельности женских начальных учебных заведений разных ведомств (государственных, частных, духовных).

Ключевые слова: сельские и городские училища, школа грамоты, смешанная школа, церковно-приходская школа, воскресная школа, вечерние школы, учитель - диякон, учитель - псаломщик, Полтавская губерния.

The article analyzes the features of elementary women's education development in Poltava province (19th – the beginning of the 20th century). The attention is focused on the conditions of the primary women's educational institutions existence; the characteristics of educational policy; the network of women's primary educational institution distributed by counties (15 districts of Poltava province).

Key words: *country and city schools, schools of literacy, mixed school, church parish school, Sunday school, evening schools, teacher - cantor, teacher - psalmist, Poltava province.*

Розвиток стратегічних завдань освіти вищої школи України початку ХХІ ст. ґрунтується на збереженні й розвитку кращих загальнонаціональних і регіональних традицій у галузі освіти й виховання рідного краю, що викликало зацікавленість у дослідженні особливостей розвитку початкової жіночої освіти Полтавської губернії (ХІХ – початку ХХ ст.). Варто зазначити, що інтенсивний соціально-економічний розвиток став наслідком широкого залучення жінок до виробництва, що підвищило вимоги до освіти робітниць. Таким чином, у суспільстві визріла потреба в освіті жінок, переконання в тому, що необхідно відійти від домашньої освіти до надання жіноцтву глибших знань із різних галузей науки. Інтерес дослідників до вивчення й аналізу питань історії становлення та розвитку жіночої освіти ґрунтовно висвітлено в монографії проф. Ільченко О.Ю. «Жінки-патріотки Полтавщини: досвід благодійної діяльності в галузі освіти», дисертаційному дослідженні «Благодійна діяльність жінок в освіті України (ХVІІ – ХVІІІ століття) [7]; змістовно висвітлено історико-архівні дослідження представниць розвитку жіночої освіти в праці Павловського І.Ф. «Полтавцы. Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители» [9], Бояревцева С.М. «История учебных заведений Полтавы до 1719 года» [1], Ліхачової О.Й. «Материалы по истории женского образования в России». Відомі також наукові розвідки вчених (О. Аніщенко, М. Левківський, О. Любар, А. Сбруєва, Л. Смоляр, О. Субтельний, Т. Сухенко, О. Сухомлинська та ін.)

Метою статті стало дослідження особливостей розвитку початкової жіночої освіти Полтавської губернії (ХІХ – початку ХХ ст.). Для визначення основних критеріїв об'єктивності роботи початкових навчальних закладів було досліджено діяльність сільських і міських училищ, шкіл грамоти, змішаних шкіл, церковно-приходських шкіл, недільних та вечірніх шкіл п'ятнадцяти підпорядкованих повітів Полтавської губернії. Діяльність початкових шкіл регулювалася «Положенням про початкові народні училища» (1864, 1874). Найпоширенішими типами початкової школи були сільські та міські училища Міністерства народної освіти, церковнопарафіяльні школи і школи грамоти під керівництвом Синоду, земські школи зі спільним навчанням хлопців та дівчат.

Щороку кількість церковно-приходських шкіл і шкіл грамот для дівчат у Полтавській губернії збільшувалася: до 1891 року таких шкіл було 10, у 1892 році їхня кількість зросла до 69, а в 1894 році їх налічувалося 93, в тому числі одна двокласна, 60 однокласних церковно-приходських і 32 школи грамоти. Загальна кількість дівчат 1893/1894 навчального року, які навчалися в усіх школах, була 4193; у тому числі у власне жіночих церковно-приходських – 1639, школах грамоти – 503 і змішаних – 2060 (більше, ніж попереднього року, на 353) [6; с. 95-96], проте рівень грамотності був низький, про що свідчить перепис 1897 року, за яким у Полтавській губернії письменних жінок було 4,1% [8; с. 141].

В управлінському *Полтавському повіті* було 4 церковно-приходські школи. У місті Полтаві така школа діяла з 1891 року при Миколаївській церкві; в селищі Решетилівці заклад існував із 1894 року при Покровській церкві; в селі Сідаковці школа діяла при Успенській церкві, а в селі Диканьці церковно-приходська школа діяла при Миколаївській церкві, де законовчителями були священники і вчителі – диякони. Також у повіті була одна школа грамоти в Диканьці при Троїцькій церкві. У Полтаві була одна недільна школа (150 учениць), яка відкрилася 1892 року, де попечителькою школи була дружина начальника губернії Є.Б.Татіщева. Навчальний рік у недільній школі був розпочатий 5 вересня, а закінчувався 29 травня. Усі учениці були поділені на групи згідно з віком і знаннями. З кожною групою займалась окремо вчителька. У групах, які склалися з неосвічених учениць, викладали Закон Божий, читання і письмо. У групах, які склалися з малоосвічених і освічених учениць, займалися арифметикою. По Закону Божому вивчали молитви; історії важливих свят і головних подій – із історії Нового Завіту. Несистематичне відвідування школи ученицями дуже гальмувало успішність навчання.

У *Кременчуцькому повіті* було 3 недільні школи: 2 в м. Кременчуці (Соборна і Спаська) й одна в селі Мануїлівці. Також у Кременчуці діяли дві вечірні школи – в Чигрин-Дуброві та Мануїлівці та 10 церковно-приходських шкіл. У міських школах уроки починалися з середини вересня і закінчувалися в травні, а в сільських – із листопада по квітень. Кількість учнів у п'яти школах складала 217 дітей, але лише 166 учнів не пропускали уроків.

У *Миргородському повіті* була одна школа грамоти – в селищі Сорочинцях при Успенській церкві, яка діяла з 1892 року. У *Гадяцькому повіті* було 3 церковно-

приходські школи. У Гадячі школа діяла з 1892 року при Преображенській церкві. У *Зінківському повіті* було 3 церковно-приходські школи. У селищі Опішне така школа діяла з 1885 року при Троїцькій церкві [4; с. 488]. У *Золотоніському повіті* було 2 церковно-приходські школи. У селищі Піщане школа діяла з 1889 року при Воскресенській церкві. У *Кобеляцькому повіті* було 2 церковно-приходських школи. У селищі Царичанці школа діяла з 1887 року при Архистратиги-Михайлівській церкві.

У *Костянтиноградському повіті* було 8 церковно-приходських шкіл. У селищі Нехворощі заклад діяв із 1890 року при Михайлівській церкві [5; с. 1325]. У *Лохвицькому повіті* було 3 церковно-приходські школи. У селі Юсковці така школа діяла з 1893 року при Троїцькій церкві.

У *Лубенському повіті* було 4 церковно-приходські школи. У місті Лубнах школа діяла з 1889 року при Соборній церкві. У *Переяславському повіті* було 6 церковно-приходських шкіл. У селищі Борисполі школа діяла з 1891 року при церкві Різдва Богородиці. У *Пирятинському повіті* було дві церковно-приходські школи. У селищі Черняхівці школа діяла з 1891 року при Преображенській церкві. У *Прилуцькому повіті* було дві церковно-приходські школи. У селищі Срібне школа діяла з 1889 року при Хрестовоздвиженській церкві. У *Роменському повіті* було 5 церковно-приходських шкіл. У місті Ромнах така школа діяла з 1893 року при церкві Олександра Невського. У *Хорольському повіті* було 4 церковно-приходські школи. У селищі Горошин заклад існував із 1887 року при Успенській церкві.

Можна стверджувати, що всі жіночі школи існували завдяки матеріальній та духовній підтримці єпископа Полтавського і Переяславського Іларіона. Завдяки йому губернське земство щорічно з 1892 року надавало понад 3000 карбованців на підтримку цих шкіл. Спочатку було призначено на кожну жіночу школу, яких пропонувалося в повіті по дві, по 100 карбованців. Але оскільки число жіночих шкіл значно зросло проти початкової запропонованої цифри, то рада, з дозволу єпископа Іларіона, вирішила більш цілеспрямованим відсилати по 200 карбованців у кожне повітове відділення, надаючи право останньому розподіляти земські кошти між усіма жіночими школами повіту [8; с. 95-96].

Можна зробити висновок, що кількість жіночих сільських і міських училищ, шкіл грамоти, змішаних шкіл, церковно-приходських шкіл, недільних шкіл та вечірніх шкіл у Полтавській губернії (XIX- початку XX ст.) зростала до 80. Основа початкового

навчання жіночої освіти передбачала обов'язкове вивчення грамоти, читання, арифметики, Закону Божого, географії, рукоділля; створювалися при гімназіях професійні та вечірні курси для дівчат із в'язання і шиття, оскільки в суспільстві визріла потреба в необхідності жінок відійти від домашньої освіти до отримання глибших знань із різних галузей науки. Жінки внаслідок боротьби за рівноправність із чоловіками поступово почали ставати з чоловіками поруч у суспільному виробництві. Отже, надавалися базові знання, вміння і навички, якими мала володіти жінка того часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бояревцев С. М. История учебных заведений Полтавы до 1719 года / С. М. Бояревцев. – Полтава: АСМИ, 2013. – 550 с.
2. Двадцатилетие Полтавского епархиального женского училища : материалы для истории училища. – Полтава : Тип. Л. Фришберга, 1894. – 274 с.
3. Двухклассная женская церковноприходская школа при Козельщанском монастыре //Полтавские епархиальные ведомости. – 1893. – №22. – С. 855 – 861.3.
4. Женская церковно-приходская школа в м. Великих-Будищах и посещений ея Преосвященным Илларионом, епископом Полтавским и Переяславским //Полтавские епархиальные ведомости. – 1893. – №11-12. – С.488 – 493.
5. Женская церковь – школа в с. Рясском, Константиноградского уезда //Полтавские епархиальные ведомости. – 1897. – №34. – С. 1324 – 1329.
6. Женские церковно-приходские школы и школы грамоты Полтавской епархии //Полтавские епархиальные ведомости. – 1895. – №8. – С. 94 – 126.
7. Ільченко О. Благодійна діяльність жінок в освіті України (XVII–XVIII століття) : монографія / Олена Ільченко. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 374 с. (авторське свідоцтво № 67304).
8. Образцовая начальная женская школа при Полтавском Епархиальном училище //Полтавские епархиальные ведомости. – 1893. – №23. – С. 924 – 932.
9. Павловский И. Ф. Полтавцы. Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. Опыт краткого библиографического словаря Полтавской губернии с половины XVIII в. / И. Ф. Павловский // Полтава : Издание Полтавской ученой архивной комиссии, 1914. – 294 с.